

תהליכי הקמת סיעת 'תכלת לבן' בתנועת החרות

יעקב דוט

יום יבוא וגם מעל הסתדרות העובדים הכללית יתנוסס רק הדגל הכחול-לבן*

מ' בגין

סיעת 'תכלת לבן' הוקמה בתנועת החרות ב-1964; שנה לאחר מכן כבר התמודדה הסיעה בבחירות להסתדרות הכללית וזכתה ב-15 אחוז מקולות הבוחרים – הישג אלקטורלי נכבד לסיעה החדשה, ועוד מפלג הימין.¹ הקמת הסיעה היתה פריו וסופו של תהליך שלווה בחילוקי דעות, בשאלות אידאולוגיות ומעשיות ובמאבקי כוח שלא נעדר מהם גם היבט אישי. בפרק זה נתחקה אחר הפולמוס הסוער שהתנהל בתנועת החרות בין השנים 1961–1963, עד לקבלת ההחלטה הסופית בדבר ייסוד סיעת 'תכלת לבן'.

תנועת החרות (להלן: חרות) נתלקה לשני מחנות בשאלת הכניסה להסתדרות. את היוזמה להקמת הסיעה הובילה הנהגת התנועה ומנחם בגין בראשה, ואילו את מחנה המתנגדים הוביל אליעזר שוסטק, שעמד בראש הסתדרות העובדים הלאומית (להלן: הע"ל). ימיו של הוויכוח בשאלת הכניסה להסתדרות הם כמעט כימיה של חרות. ואולם, אם בראשית דרכה של התנועה עלה הנושא בצורה אקראית וספורדית, הרי שהחל ב-1961 לא ירדה השאלה מסדר יומה. הנושא נדון בסדרת ישיבות במרכז התנועה, בישיבות ההנהלה, בוועידותיה של התנועה ובמועצותיה, באספות, בכינוסים, בחוג הרעיוני² ומעל דפי העיתונות. מן הראוי לציין שלא רק עיתונות

* מאמר זה הוא פרק ראשון במחקר 'המערכה על ההסתדרות', העוסק בהקמת סיעת 'תכלת לבן' ובנסיונותיהן של מפלגות הפועלים למנוע את כניסתה להסתדרות (1961–1965).
1. לקראת הבחירות לוועידה העשירית של ההסתדרות (ספטמבר 1965) הוקם גוש משותף של תנועת החרות והמפלגה הליברלית בהסתדרות, דבר שתרם אף הוא להישג האלקטורלי.
2. החוג הרעיוני החל להתארגן בהרות בראשית שנות התמישים ביוזמת דוד ישי ומשה אריאלי. במהלך הזמן גדל מספר חברי החוג והגיע, לפי הערכות שונות, לכמה מאות. המטרות שהציב לעצמו החוג היו 'לעורר את תנועת החרות מקפאונה הרעיוני ולרענן את שורות ההנהגה'. במוקד פעילותו של החוג עמדה התגייסותו למען הקמת סיעה של חברי חרות בהסתדרות. לשם קידום עניין זה ערכו חברי החוג מפגשים עם ראשי התנועה, כנסים, וכיוצא באלה. מידת השפעתו של החוג הרעיוני על הקמת 'תכלת לבן' שנויה במחלוקת. תיאור נרחב של פעילות החוג ניתן למצוא בספרו של דוד ישי בין תכול-לבן – ואדום: תולדות תנועות העבודה הלא-סוציאליסטיות, [ח"מ] 1980.

התנועה השתתפה בדיון אלא גם העיתונות הכללית, שכן הוויכוח בשאלת הצטרפותה של חרות להסתדרות עורר הד ציבורי גדול.

השיקולים שהנחו את יוזמי מהלך הקמתה של הסיעה היו בעיקרם שיקולים פוליטיים ואלקטורליים, והרצון להתמודד עם תנועת העבודה בתוך מבצרה היא. בצד השיקולים הפוליטיים הניע את הצעד הצורך להגן על ציבור העובדים של חרות בכלל, ובפרט על אותם עובדים שהשתייכו להסתדרות וחשו עצמם מקופחים תחת שלטונה של מפא"י. נימוקים אידאולוגיים היו בעיקר נימוקיהם של השוללים את הכניסה להסתדרות, שהונעו גם בכוח האיבה ההיסטורית לתנועת העבודה ולסמליה (הדגל האדום, האחד במאי וכיוצא באלה). ככלל ניתן לומר כי למשקעי העבר של היחסים בין תנועת העבודה לרוויזיוניסטים היתה חשיבות רבה יותר בקרב שוללי הכניסה להסתדרות מאשר בקרב מחייביה; יתר-על-כן, גם אלה שהתנגדו למהלך מתוך שיקולים אינטרסנטיים נימקו בדרך-כלל את התנגדותם בנימוקים אידאולוגיים, בלבותם את העוינות המסורתית למפלגות הפועלים.

נוסף על הנימוקים המוצהרים והגלויים (ויש הטוענים – בעיקרו של דבר) היה כנראה גורם סמוי, ועם זאת כבד משקל, שהניע את בגין לייסד סיעה בהסתדרות. גורם זה היה קשור במאבקי כוח פנים-תנועתיים. לפי טענות אלה ניסה בגין, באמצעות הקמתה של הסיעה, להחליש את כוחה של הע"ל או אף לחסלה. טענות בנוסח זה נשמעו בחוגי הע"ל, אך הן גם נחלת חוקרים שאין להם צד בעניין. על המאבק בין הנהגת חרות להע"ל ועל משמעות הצטרפותה של חרות להסתדרות בהקשר זה ארחיב את הדיון במהלך הפרק, בסעיף הדן בעמדת הע"ל בוויכוח על הקמת הסיעה.

אך כטרם נדון בשיקולים הספציפיים שהנחו את יוזמי הכניסה להסתדרות, רצוני לדון בעניין כללי ורחב יותר, שההצטרפות להסתדרות היא רק אחד מהיבטיו: שאיפתה של תנועת החרות לפרוץ את מעגל הפרישה שהוריש לה הרוויזיוניזם, לשבור את הטאבו של 'בלי חרות ומק"י', ולזכות בלגיטימציה ציבורית. עם הקמת המדינה סירבו המפלגות, שבעבר היו חלק מן 'היישוב המאורגן', לראות בחרות גוף פוליטי לגיטימי, והמשיכו להתייחס אל חבריה כאל 'פורשים'. הפוליטיקה הממלכתית התנהלה תחת הסממה שטבע (ותבעו!) דוד בן-גוריון: 'בלי חרות ומק"י'. סממה זו נועדה להוציא את שתי המפלגות מתוך המסגרת הלגיטימית של התובעים שותפות בשלטון – ובמיוחד את חרות, דווקא משום היותה מפלגה ציונית הרואה עצמה מועמדת לשלטון. עם קום המדינה הפכה הפרישה, שבעבר היתה יוזמה של הרוויזיוניסטים, לעניין שנכפה על חרות בעל-כורחה, או בניסוחו של אחד מחוקרי התנועה – חברי חרות הפכו מ'פורשים' לי'מפורשים'³.

3. ש' רוניק, 'תמורות ביחס תנועת החרות לקליטת העלייה הגדולה', בתוך: דליה עופר (עורכת), בין עולים לוותיקים: ישראל בעלייה הגדולה 1948-1953, ירושלים, 1996, עמ' 121-122 [להלן: רוניק, 'תמורות'].

בדיונים שונים שנערכו במוסדות חרות חזרה ועלתה בעיית הפרישה ונשאלה השאלה כיצד יש לנהוג בעניין זה. המסקנה של רבים מהמתדיינים היתה שהפרישה אינה משרתת כל עניין פוליטי לאחר קום המדינה. נטען כי 'זמן הפרישות תם ונשלם עם היסול הפרישה היסודית',⁴ וכי תנועת החרות מעוניינת 'בשבירת הבדידות, שבירת חומת הבוז והזעם נגד תנועת ז'בוטינסקי. [...] יש לעודד את שבירת הבדידות, לפרוץ את החומה, בכל שטח שרק אפשרי, בכל מקום שאפשר'.⁵ מנקודת מבטם של הרוויזיוניסטים, הפרישה, שבשעתה היתה לה פונקציה פוליטית מוצדקת, כעת היתה – בניסוחו של אחד ממנהיגי התנועה – 'רפלקס של העבר'. עוד נטען כי אלו המתנגדים לפירוק המוסדות הישנים ולהקמת מסגרת ארגונית חדשה (היינו הקמת סיעה בהסתדרות) מונעים על-ידי סנטימנטים לעבר ולא על-ידי נימוקים רציונליים וענייניים,⁶ וכי מוסדותיה הייחודיים של חרות – הע"ל וקופת חולים לאומית (להלן: קופ"ל) אף הם 'חוליה בשרשרת הפרישות בתנועה [...]'.⁷ משמעותה של הקמת סיעה בהסתדרות היתה, בין השאר, ויתור על בלעדיותם של מוסדות ייחודיים אלה של חרות והצטרפות למוסד שהוא לבי-לבו של הממסד השלטוני, דבר שאמור היה לשרת את פריצת חומת הבדידות ואת תהליך קבלת הלגיטימציה, ולקרב את חרות מן השוליים הפוליטיים אל המרכז.

מחייבי הקמת הסיעה

נימוקים פוליטיים

הנהגת חרות יזמה את הכניסה להסתדרות מתוך מניעים פוליטיים מובהקים. לעומת זאת, הלחץ שהפעילו חברי התנועה מן השורה למען הקמת סיעה בהסתדרות ניוון מצרכים אישיים, מקצועיים וסוציאליים של החברים. ואכן, ניתן למצוא ביטויי התמרמרות 'מן השטח' על כך שהדיונים במוסדות ההנהגה בשאלת ההצטרפות להסתדרות סובבים רק סביב הציר הפוליטי. מיקי אימן מסניף עפולה, למשל, הלין על כך שהשאלה המעסיקה את המתדיינים היא 'האם הקמת הסיעה תועיל לתנועתנו, האם היא תחליש את מפא"י, וקבע כי 'הסיעה חייבת לקום גם על מנת להביא תועלת לעובד במדינה. פעולת הסיעה אינה יכולה להצטמצם לתחום המפלגתי הצר'.⁸ בתגובה לטענות מעין אלו היו חברי הנהגה שהודו בפה מלא כי השיקול הפוליטי הוא השיקול המכריע. אליהו מרידור הצהיר במפורש כי 'אותי מעניין הצד הפוליטי ולא

4. ח' לנדאו, ישיבת מרכז, 28.12.61, מכון ז'בוטינסקי [להלן: מ"ז] ה-1/12/2.
5. א' בן אליעזר, ישיבת מרכז, 11.1.62, שם, בתוך: ישי, בין תכול-לבן – ואדום, עמ' 130.
6. ישי, שם, עמ' 92.
7. ח' לנדאו, ישיבת מרכז, 21.12.61, בתוך: ישי, בין תכול-לבן – ואדום, עמ' 92.
8. מיקי (משה) אימן, 'לא רק למען חברינו', חרות, 17.12.62.

הצד הפרופסיונלי?⁹ אברהם דרורי קבע כי 'היוזמה להקמת הסיעה באה מלמעלה, מתוך הדרכה פוליטית ואין פסול בזה. אנו דנים ברעיון פוליטי טהור, היינו פתיחת חזית שנייה'.¹⁰ בהקשר זה מעניינת תגובתו של בגין, שיש בה יותר משמץ של אפולוגטיקה: 'זה לא נכון לאמור שעניין הסיעה הוא רק פוליטי, הוא גם פוליטי, ואין שום סיבה להתבייש בכך, אבל קודם כל העניין הוא מוסרי [ההדגשות שלי, י"ר]'.¹¹ ואולם, חרף הצהרה זו, אין ספק שהמניע הדומיננטי של בגין, כמו של מרבית חברי הנהגת התנועה, היה המניע הפוליטי.

העלייה הגדולה בכוחה של חרות בבחירות לכנסת השלישית (משמונה לחמישה-עשר מנדטים) והפיכתה למפלגה השנייה בגודלה בישראל פתחו צוהר לאפשרות, שעד אז נראתה בלתי ראלית, להפוך את חרות לאלטרנטיבה לשלטון הקיים. בגין חשב שיש לבצל את המומנטום שנוצר ולגבש אסטרטגיה ארוכת טווח שאכן תביא את חרות לשלטון. הכניסה להסתדרות היתה אמורה להיות אחד המהלכים הטקטיים באסטרטגיה זו.

ההסתדרות תרמה תרומה ניכרת לביטוס שלטונה של מפא"י ולהבטחתו, בעיקר בשנותיה הראשונות של המדינה, וכפי שטען אריה בן-אליעזר שהיה אחד מראשי חרות ומיוזמי הקמת הסיעה 'מפא"י לא היתה שולטת במדינה כשם שהיא שולטת אלמלא שלטה בהסתדרות כשם שהיא שולטת בה'.¹² לפיכך לא ייפלא כי הכניסה להסתדרות וצמצום כוחה של מפא"י בה נתפסו בהנהגת חרות כטקטיקה נכונה, ובעיקר אפשרית, בדרך להגשמת היעד הסופי - נטילת חלק בשלטון. אמנם בעתיד הנראה לעין לא היה סיכוי להביס את מפא"י בבחירות כלליות, אך בגין סבר שאם תצליח חרות להיכנס להסתדרות, להחליש את כוחה של מפא"י ולהביא לביטול הרוב המוחלט שיש לה בהסתדרות, בסופו של דבר יקרינו תוצאותיו של מהלך זה על מערך הכוחות הפוליטי במדינה כולה.

בגין צפה שאם תחבור סיעה של חרות לסייעת העובדים הליברלים, יהיה בכוחן של שתי הסיעות הללו לזכות בשמונים אלף ואולי אף במאה אלף קולות בבחירות להסתדרות.¹³ עוד צפה בגין כי ההצלחה המקווה של שתי הסיעות הללו, שאינן סיעות סוציאליסטיות, תהיה 'הפגנת כוח אדירה' ותשמש עדות לכך 'שהסוציאליזם המרקסיסטי בישראל הוא בכיוון מטה, והדגל האדום מטה, מטה'. אם אכן תפסיד מפא"י, במשך הזמן, את הרוב המוחלט שיש לה בהסתדרות, אמר בגין, 'ואם היא תיאלץ להתחבר, להתמקח, להתדיין, שונה מאוד יהיה המצב של כולנו'. אובדן הרוב

9. א' מרידור, ישיבת מרכז, 7.1.62, מ"ז ה-1-13/12.

10. א' דרורי, ישיבת מרכז, 21.12.61, מ"ז ה-1-1/12/2.

11. מ' בגין, הוועידה השביעית של חרות, ינואר 1963, בתוך: תנועת החרות - סיעת תכלת לבן, עשור להקמת הסיעה תשכ"ג (1963)-תשל"ג (1973) [להלן: חוברת העשור], עמ' 9.

12. א' בן-אליעזר, הוועידה השביעית של חרות 1963, חוברת העשור, עמ' 18.

13. בגין צדק בהערכתו, ואכן, שתי הסיעות התאחדו, ובבחירות לוועידה העשירית של ההסתדרות ב-1965 השיגו קרוב למאה אלף קולות.

המוחלט של מפא"י בהסתדרות אמור היה להיות, אליבא דבגין, 'מפנה היסטורי במדינת ישראל'.¹⁴

סימנים מעודדים וראיה לכך שהכניסה להסתדרות היא אכן הטקטיקה הנכונה להילחם במפא"י ראה בגין במה שפירש כ'סימני הפחד' שמגלה מפא"י לנוכח מגמת הכניסה להסתדרות המסתמנת בחרות. בגין סיפר כי ממקור ראשון נודע לו שמפא"י החלה בדיונים לשינוי חוקת ההסתדרות כדי למנוע מחרות להיכנס אליה (וזאת עוד בטרם התליטה חרות רשמית על הקמת הסיעה); גם את המגעים שקיימו ביניהן מפא"י ואחדות העבודה מתוך כוונה להקים את המערך בין שתי המפלגות פירשו חברי חרות, בין היתר, כתגובה לכוונת חרות להיכנס להסתדרות.¹⁵ עצם העובדה שמפא"י חשה בסכנה ונערכת להתגונן בפניה העידה, לדעת מחייבי הקמתה של הסיעה, כי חרות מכה במקום הנכון.

כנגד הטיעונים בדבר חששות מאובדן הזהות הפוליטית של סיעת חרות בתוך ההסתדרות טען בן-אליעזר: 'האם אנו מציעים להשתלב בהסתדרות? או אנתנו מציעים הצעה הפוכה מזו, להשתמש בכוח ולהילחם שם; התנגשות מתמדת בכל שטח שאפשר יהיה'.¹⁶ סיעה של חרות בהסתדרות, הבטיחה תומכיה, תשמש גם במה להפצת רעיונותיה של התנועה בקרב הציבור הרחב, שכן 'חובתה של התנועה כתנועה עממית להופיע מעל כל במה ולנצל כל במה כזאת לתעמולה למען רעיונותיה'.¹⁷

היבט פוליטי נוסף של כניסת חרות להסתדרות היה חבירתה לסיעת העובדים הליברלים. בעצם הימים שבהם נדונה בחרות שאלת הצטרפותה להסתדרות הציע בגין למפלגה הליברלית לנהל משא-ומתן להקמת 'בלוק' פוליטי (לא דובר על איחוד מלא) שיופיע במשותף בבחירות לכנסת. הוא טען כי סיעה משותפת בהסתדרות תתרום להצלחת המשא-ומתן עם המפלגה הליברלית.¹⁸

אם כן, מנהיגי חרות ראו בכניסה להסתדרות אמצעי למאבק במפא"י באמצעות פתיחתה של 'חזית שנייה' בטריטוריה של זו האחרונה והחלשתה מבפנים, כשיעדם הסופי אינו ההסתדרות עצמה אלא השלטון במדינה. טענתם היתה כי סיעה של חרות

14. מ' בגין, הוועדה השביעית של חרות, חוברת העשור, עמ' 12.

15. י' שופמן, המושב השני, המועצה השביעית של חרות 26.11.64, מ"ז ה-1 12/11.

16. ישיבת מרכז, 11.1.62, מ"ז ה-1 13/12. כדאי לשים לב לטרמינולוגיה המיליטנטית שרווחה בדיונים ולמטפורות השאלות משדה הקרב שחזרו ונשנו בדברי המתדיינים, כמו למשל 'חזית שנייה', 'גיס חמישי', 'סוס טרויאני' וכיוצא באלה. הכניסה להסתדרות הושוותה לכיבוש טריטוריה של האויב; היו בדוברים שנדרשו לפרשיות ממלחמות נפוליאון (נפוליאון בשערי עכו, נפוליאון במוסקבה), והיה אף מי שהשווה את מה שצפוי לחרות אם תיכנס להסתדרות לפיאסקו של הנשיא קנדי ב'מפרץ החזירים' (כשלון הפלישה לקובה באפריל 1961). השם שנתתי למחקר, 'המערכה על ההסתדרות', הוא גרסה מתונה של אותם ביטויים.

הסופי אינו ההסתדרות עצמה אלא השלטון במדינה. טענתם היתה כי סיעה של חרות

17. צ' חרמוני, ישיבת מרכז, 14.12.61, מ"ז ה-1 12/2.

18. מ' בגין, נאום בוועדה השביעית, 22.1.63, מ"ז פ/20 2/11. ניתן לראות כאן את ראשית התהליך שבסופו של דבר הביא להקמת גה"ל.

בהסתדרות תניב פירות פוליטיים נוספים: היא תשמש במה להפצת רעיונותיה של התנועה, תחוק את הקשר עם המפלגה הליברלית, וסיעון גוסף - ולא פחות חשוב - היה שסיעה בהסתדרות תשמש מגוף אלקטורלי רב עוצמה.¹⁹

שיקולים אלקטורליים

באחת משיבות המרכז של חרות, בהידרשו לתוצאות הבחירות לכנסת החמישית (1961), ציין בגין כי מבחירות אלו יצאה חרות מחווקת, וכי היא נמצאת בתהליך של התרחבות ושל גידול. הקמת סיעה בהסתדרות, כך אמר, תעצים את התהליך ותרחיב עוד יותר את מעגל בוחריה של התנועה. באותה ישיבה פנה בגין ליושב ראש הנהלת המפלגה, א' בן-אליעזר, בבקשה להביא בפניה בהקדם הצעה לייסוד סיעה בהסתדרות. פנייה זו של בגין ליושב ראש התנועה היתה צעד ממשי ראשון בדרך לייסוד הסיעה.²⁰

במאמר לעיתון חרות ניתח א' דרורי את תוצאות מערכות הבחירות הראשונות לכנסת מבחינתה של חרות, והסביר כיצד עשויה כניסה להסתדרות לתרום לה תרומה אלקטורלית מהותית. במאמר זה טוען דרורי כי שתי מערכות הבחירות הראשונות לכנסת (ב' 1949 וב' 1951) הוכיחו כי בתוך מעגל הבוחרים הראשון, המקיף את היישוב הוותיק, יש לחרות 'קרן ברזל של קולות' בגבולות של בין ארבע לחמש רבבות בוחרים. את הקרן הזו מיצתה התנועה בשתי מערכות הבחירות הראשונות. ואולם, טוען דרורי, משקלו הסגולי של מאגר קולות זה הלך ונשחק עקב הגידול באוכלוסייה והעלייה במספרם של בעלי זכות הבחירה. לפיכך החליטה חרות להרחיב ולפרוץ את המעגל הראשון, ולסלול דרכים ללבו של היישוב החדש. ואכן, מציין דרורי, בבחירות לכנסת השלישית (1955) פרצה חרות את המעגל המסורתי של בוחריה, זכתה ב-15 מנדטים והפכה למפלגה השנייה בגודלה בישראל. במערכות הבחירות בסוף שנות החמישים ובראשית שנות השישים ביססה חרות את אחיזתה במעגל השני והתקרבה למיצוי פוטנציאל בוחרים זה. הגיע הזמן, טוען דרורי, לפרוץ את הדרך אל המעגל השלישי. לעומת שני המעגלים הראשונים, שהם, לדבריו, 'מעגלים טריטוריאליים' בעיקרם (ערים ומושבות ותיקות במעגל הראשון, ומעברות, עיירות פיתוח ומושבי עולים במעגל השני), הרי שהמעגל השלישי של הבוחרים בנוי מחתך אחר לגמרי - כלכלי, ובעיקר חברתי.²¹ המעגל השלישי, טוען דרורי, מקיף כשני-שלישים מכלל בעלי זכות הבחירה, והוא כולל את מאות אלפי חברי

19. ואכן, תגובת מפלגות הפועלים לכינון הסיעה ונסיונותיהן למנוע את כניסתה להסתדרות מעידות כי צעד זה נתפס כמינופולציה פוליטית של חרות, שמטרתה כרסום בשליטתן של מפלגות אלו בהסתדרות.

20. מ' בגין, 'ישיבת מרכז', 7.1.62, מ"ז ה-1-13/12.

21. ניתן לשאול, האם אין חפיפה מסוימת בין מה שדרורי מכנה 'המעגל הטריטוריאלי' לבין חתך חברתי-כלכלי? האם ההבדל בין יושבי מעברות ועיירות פיתוח ובין היישוב המבוסס אינו גם הוא בעיקרו הבדל חברתי-כלכלי? א' דרורי, 'לפריצת המעגל השלישי', חרות, 23.11.62.

ההסתדרות. בציבור זה עדיין אין אחיזה לחרות, ודווקא במעגל זה, הוא טוען, נמצא את 'משאבי הקולות העיקריים לבניית עתידנו'.²²

מצדדי הכניסה להסתדרות סברו כי היא תאפשר גם להגיע אל המאגר האלקטורלי הקיים בקרב העולים החדשים. את חשיבותם של העולים החדשים מן הבחינה האלקטורלית הרגיש בן-אליעזר לאחר הכישלון הגדול של חרות בבחירות לכנסת השנייה. כישלון זה גרם משבר עמוק בחרות, ובן-אליעזר טען כי 'הבחירות הוכיחו לנו שאין סיכוי לתנועה הזאת, בלי שנמצא תכנית ודרך לחדור גם לעם השני, לאותם מאות-האלפים שהגיעו בזמן האחרון, ושעוד עתידים להגיע'.²³

ההסתדרות היתה בית קיבול גדול לעלייה, והגידול הניכר במספר חבריה בעשור הראשון של המדינה משקף זאת היטב. לדברי בן-אליעזר, מקורו של גידול זה היה עלייתן של קהילות יהודיות שלמות, שהועברו על-ידי הממשלה והסוכנות היהודית 'מהאניות אל ההסתדרות הכללית' בלא שהעולים יישאלו כלל לרצונם. לטענתו לא ניתנה לעולים אפשרות של בחירה חופשית באיגוד מקצועי, וכך הגדילה ההסתדרות את מספר חבריה: 'עצם העובדה שהעולים נתונים לחסדי המשטר מאניה למעברה ומן המעברה לשיכון ואל מקום העבודה והם מזהים את ההסתדרות עם המדינה ועם המפלגה השולטת בה - עצם עובדה זו היא שהבטיחה את קיומו והמשכו של המשטר'.²⁴

במחקר העוסק ביחסה של חרות לקליטת העלייה מצביע שלמה רוניק על כך שתפקידי ניהול קליטת העולים והטיפול בהם, שיצרו תלות בין הצבעה בבחירות לבין קבלת שירותים חיוניים, חולקו בין מפלגות השלטון על-פי מפתח מפלגתי; גם מפלגות שלא היו חברות בקואליציה הממשלתית, כמו פועלי-אגודת-ישראל, קיבלו נתח מעוגה זו.²⁵ למעשה, טוען רוניק, ניתן לומר שכמעט כל המפלגות נהנו בדרך זו או אחרת מקליטת העלייה 'פרט לחרות ולמק"י'. לחרות לא היו אפוא משאבים לחלק לעולים, ולכן לא היה באפשרותה לתגמל אותם או למנוע מהם תגמול כדי להבטיח את קולותיהם. כך יכלו עולים לעבור בלא קושי מארגונים של הע"ל או קופ"ל לארגונים מקבילים של ההסתדרות בלא שתהיה בידי המפלגה אפשרות לאיים בסנקציות על 'הגוֹסְשִׁים'. לעומת זאת, עזיבת ההסתדרות היתה כרוכה בסיכונים ובהפסדים לעוזבים.²⁶

רבים מאנשי המנגנון בחרות טענו שכדי להתגבר על קשיים אלה יש לחתור, בין היתר, להשתלבות חלקית או אפילו מלאה בכללי המשחק שהכתיבה מפא"י. כך

22. א' דרורי, שם.

23. א' בן-אליעזר, 'ישיבת הוועד הפועל של הע"ל, בתוך: "אופיר, ספר העובר הלאומי, ב. [ח"מ] תשי"ט, עמ' 109.

24. א' בן-אליעזר, "זה הריב לא נגמר הוא עדיין", האומה, 2, 10 (תשרי תשכ"ה), עמ' 295.

25. רוניק, 'תמורות' (לעיל, הערה 3), עמ' 137.

26. העובדה שחרות לא נטלה חלק מרכזי בקליטת העלייה פעלה לטובתה בטווח הארוך, שכן היא הפכה למפלגה שמרכזת סביבה את רגשות המרירות של העולים כלפי הממסד הקולט, אשר זוהה עם מפא"י. ראה שם, עמ' 141.

עשתה, למשל, הפועל-המזרחי, שב-1953 הצטרפה לאיגוד המקצועי של ההסתדרות בשמרה על עצמאותה הארגונית (ההסכם בדבר הצטרפותה של הפועל-המזרחי לאיגוד המקצועי היה אחד מסדרה של הסכמים שנערכו בינה לבין ההסתדרות החל בשנות השלושים). אברהם אקסלרוד, מפעיליה של הע"ל, אף הציע להצטרף להסתדרות בתנאים דומים לתנאי הצטרפותה של הפועל-המזרחי. הצעתו אמנם לא התקבלה, אך הרעיון המשיך לעורר הדים.²⁷

כוחה והשפעתה של ההסתדרות נבעו גם מהיותה ספק גדול של עבודה: בין השנים 1949 ל-1957 גדל מספר העובדים במשק העובדים ב-170 אחוז: מ-60 אלף ל-162 אלף. לעובדה זו נודעה חשיבות רבה בעיקר באזורי פיתוח, שם היו 90 אחוז מן התושבים עולים חדשים. במסגרת הוויכוח על שאלת הקמתה של הסיעה בהסתדרות נטען כי חרות עשויה להחמיץ את האפשרות להשפיע על פלח אוכלוסייה זה אם תישאר מחוץ לכותלי ההסתדרות.²⁸ התומכים ברעיון הכניסה להסתדרות סברו אפוא כי היא תאפשר לחרות להגיע למאגר קולות העולים החדשים וליטול את חלקה בו. טענה נוספת בעד ייסוד סיעה בהסתדרות היתה כי בבחירות למועצות הפועלים הצביעו חברי ההסתדרות שסלדו ממפא"י ומן המפלגות הקרובות לה בעד רשימות עדתיות. הטוענים כך סברו כי היתה זו הצבעת מחאה, וכי יש להניח שממדיה ילכו ויתרחבו. לכן, טענו, על חרות להחיש את ההחלטה בדבר הקמת סיעה ולזכות בקולותיהם של 'מצביעי המחאה הללו'.²⁹

תופעה נוספת, שרווחה לפני בחירות להסתדרות, היתה פניית נציגים ממפלגות שונות לאנשי חרות החברים בהסתדרות במטרה לשכנעם להצביע עבורם בבחירות. בין הפונים היו נציגי הליברלים, מפ"ם ואחדות-העבודה. אלה האחרונים נימקו את פניותיהם בקרבה שבין שתי המפלגות (חרות ואחדות-העבודה) מבחינת תפיסתן האקטיביסטית-בטחונית (הזיקה המעניינת בין חרות לאחדות-העבודה ראויה למחקר בפני עצמו).

בגין טען כי מערכות הבחירות להסתדרות ולכנסת בשנת 1959 איששו את התזה שלפיה מצביעים חברי חרות בהסתדרות עבור אחדות-העבודה: במאי 1959 נערכו בחירות להסתדרות ובנובמבר של אותה שנה נערכו בחירות לכנסת. בדרך-כלל מקבלת כל מפלגה בבחירות הכלליות יותר קולות משהיא מקבלת בבחירות להסתדרות, וכך קרה גם הפעם למפא"י, למפ"ם, לציונים-הכלליים ולפרוגרסיבים. אחדות-העבודה, לעומתן, איבדה בבחירות לכנסת כ-23 אלף מן הקולות שקיבלה בבחירות להסתדרות. את ההפסד הזה תלה בגין, בין היתר, בכך שחלק מן הקולות של חברי חרות שהצביעו בעד אחדות-העבודה בבחירות להסתדרות ניתנו לחרות בבחירות לכנסת.³⁰ ואולם, בגין טען כי מצב זה, שבו נותנים חברי חרות את קולותיהם למפלגות אחרות בבחירות להסתדרות, הוא מצב פסול ומסוכן. הגם שאין לפקפק

27. שם, עמ' 137.

28. ליפשה ג'מסון, 'סיעה - צו השעה', חרות, 7.1.63.

29. 'פלטין', "נגד" - מה פרושו', חרות, 28.12.62.

30. מ' בגין, 'גירת השבירה ובשורת השינוי', חרות, 8.2.63.

כנאמנותם של חברי חרות לתנועתם, הרי בגלל סמיכותן של מערכות הבחירות להסתדרות ולכנסת עשוי חבר, שבבחירות להסתדרות הטיל לקלפי פתק של מפלגה אחרת, לחזור ולעשות זאת גם בבחירות לכנסת. השעטנו שנוצר כאן אינו רצוי לחרות, טען בגין, והפתרון לכך הוא ייסוד סיעה של חרות בהסתדרות.³¹

הגנה על ציבור העובדים

כאמור, שיקוליהם של התומכים בהקמת הסיעה מקרב מנהיגי חרות היו בעיקר שיקולים פוליטיים ואלקטורליים. לעומת זאת, הציבור הרחב של מצביעי חרות, בעיקר בפריפריה ובעיירות הפיתוח, תבע להקים את הסיעה מתוך הצורך של ציבור העובדים לזכות בהגנה מקצועית ובשירותים סוציאליים ורפואיים. מסתבר כי הע"ל לא העמידה אלטרנטיבה מספקת להסתדרות. במועצה הארצית השישית של חרות הוצגו תוצאות סקר שהצביעו על פער בין מספר המצביעים לחרות ובין מספר חברי הע"ל גם ביישובים שבהם נזקקו התושבים בעליל לשירותיו של איגוד מקצועי (מדובר ביישובים כגון רמלה, באר-שבע, אור יהודה ודומיהם). גם קופת חולים לאומית לא היתה אלטרנטיבה הולמת לקופת חולים של ההסתדרות, בעיקר משום שלא היו לה מספיק סניפים בעיירות פיתוח וביישובי הפריפריה. באותם יישובים הופעל לחץ כבד מצד מצביעי חרות שביקשו להיכנס להסתדרות כסיעה, וזאת כדי לזכות בשירותים רפואיים. באותה מועצה ארצית התלונן חבר ממגדל העמק על היעדר סניף של קופת חולים לאומית ביישובו, וקבע כי אין ברה אלא להיכנס להסתדרות.³² על התביעה של תושבי עיירות פיתוח להקים סיעה בהסתדרות סיפר משה בן-שחר, לימים מזכ"ל סיעת 'תכלת לבן'.³³ לדבריו, היו חברים שאימו להפסיק את הפעילות המפלגתית אם לא יוחלט על הקמת סיעה בהסתדרות, וגם הוא גרס כי סיבה עיקרית לכך היתה היעדר סניפים של קופת חולים לאומית (להלן קופ"ל) בעיירות הפיתוח. על קשייה של קופ"ל ניתן ללמוד גם מדוח שהוגש לוועידה העשירית של הע"ל, ובו הודגש הקושי של קופ"ל לפתוח סניפים בעיירות פיתוח, וזאת לא רק בשל בעיות תקציב אלא גם בגלל מחסור בכוח אדם מקצועי, רפואי ואדמיניסטרטיבי.³⁴

רצונם של חברים מהשורה בחרות, בעיקר מקרב אוכלוסיית ישראל השנייה, בא לידי ביטוי במועצה השישית של חרות, שהתכנסה ב-22.2.1962. המועצה התכנסה כחודש לאחר שמרכז חרות דחה את ההצעה להקים סיעה בהסתדרות (להחלטות

31. מ' בגין, הוועידה השביעית, 22.1.63, מ"ז פ/20/11.

32. קריספי, המועצה השישית, 22.2.62, מ"ז ה-1/11.

33. בריאיון אישי שערכתי אתו ב-5.8.94.

34. ב-1965 העניקה קופת חולים לאומית שירותים למאתיים אלף חברים במאה מרפאות. ראה: רויה לוועידה העשירית של הע"ל, 10 באוגוסט 1965, עמ' 90, מ"ז ד/2/12. קבלת שירותים של קופת חולים הכללית היתה מותנית, כידוע, בחברות בהסתדרות. מפא"י לא הסכימה להלאמת שירותי הבריאות, והצעות בעניין זה שהגישו במשך השנים מפלגת חרות והציונים הכלליים נדחו על הסף.

מוסדות חרות בעניין ייסוד הסיעה יוקדש בהמשך סעיף נפרד). הנציגים במועצה זו טענו כי הם משמשים פה לחברי התנועה מאזורי הפיתוח, שהתאכזבו קשות מהחלטת המרכז.³⁵

ואכן, התגובות מהשטח היו קשות וחריפות. המרכז הואשם בכך שאינו מייצג נאמנה את המוני הפועלים ואת 'כל הכואבים והדואבים'.³⁶ אחדים הרתיקו לכת בהציעם להצביע אי אמן במרכז, אשר 'איננו מתאים לציבור המצביעים שהינם ברובם פועלים פשוטים', ואף קראו לבטל את תוצאות ההצבעה שהתקבלו בו.³⁷ גם השיקול האלקטורלי לא נעדר משיקוליהם של מקצת חברי המועצה. ביטוי לכך ניתן למצוא, למשל, בדבריו של חבר סניף מטבעון, המספר על הפגנות ועל שביתות ספונטניות נגד מדיניות הממשלה שפרצו בשל זעם הפועלים. התנועה, טען אותה חבר, עשויה בהחלט לקבל תוספת של קולות מאותם ממורמרים.³⁸ בין הנימוקים שתזרו והעלו מצדדי הסיעה בדיונים על הקמתה היה הנימוק שלפיו הקמת הסיעה תאפשר מתן תמיכה והגנה לחברי חרות שכבר השתייכו להסתדרות. העניין העסיק במיוחד את אנשי 'החוג הרעיוני',³⁹ שתמכו בהתלהבות בייסוד סיעה בהסתדרות.

סוגיית השתייכותם להסתדרות של חברים מן התנועה הרוויזיוניסטית, ומאוחר יותר של חברי חרות, היתה סוגיה מורכבת ופרובלמטית. לטענתו של בגין, ו'בוטינסקי לא ראה את האיסור להשתייך להסתדרות כעניין עקרוני של 'ייהרג ואל יעבור'. בגין מתאר עמדה לא עקבית של ו'בוטינסקי בנושא זה; היו תקופות שבהן חייב ו'בוטינסקי את אנשיו שהיו חברי ההסתדרות לעזוב אותה, ותקופות אחרות שבהן שב והתיר את החברות בהסתדרות - וחזר חלילה. מכל מקום, אנשי התנועה הרוויזיוניסטית שהיו חברי ההסתדרות נתפסו בדרך-כלל 'ככוגדים ורנגטים'.⁴⁰ חיים לנדאו העיד כי 'ההליכה הבודדת של חברים במשך שנים לה"כ היתה בבחינת שמי שפרש, עזב את התנועה, ואמרנו "קדיש" עליו'.⁴¹

עם הקמתה ב-1948 ביטלה חרות את האיסור להשתייך להסתדרות. הנהגת התנועה הבינה שאין זה הוגן למנוע מחבריה את השירותים המקצועיים, הרפואיים והאחרים שמספקת ההסתדרות, ושאינן בכוחה של חרות להציע להם אלטרנטיבה אחרת. חברי חרות הורשו אפוא להשתייך לארגון פועלים על-פי בחירתם. ואולם, חרף 'ההיתר', נראה כי לפחות בתחילה היה מצבם של אנשי חרות שהיו חברי ההסתדרות מצב לא נוח, בלשון המעטה. מקצתם נמצאו בהסתדרות בבחינת 'אנוסים' שאינם חושפים חלילה את חברותם זו שמא יתגללו להם. אך גם כלפי תנועתם היתה עמדתם

35. י' זמיר, המועצה השישית, מ"ז ה-11/11.

36. שם.

37. שם.

38. שם.

39. ראה לעיל, הערה 2.

40. מ' בגין, ישיבת מרכז, 7.1.62, בתוך: ישי, בין תכול-לבן - ואדום, עמ' 114-115.

41. ישי, שם, עמ' 92.

בעייתית, שכן התג של 'רנגטיות', אף שהוסר אולי פורמלית, לא הוסר פסיכולוגית. ניתן לומר שככל שהלכה ונחלשה מגמת הפרישה בחרות וככל שגבר רצונה להשתלב בממסד השלטוני ולפרוץ את מעגל הבדידות, כן היה קל יותר לחברי חרות להחזיק גם בפנקס חבר של ההסתדרות.

לא ברור מה היה מספרם המדויק של חברי חרות שהשתייכו להסתדרות. לקראת דיון במרכז התנועה בעניין הקמת סיעה בהסתדרות, שעמד להיערך בדצמבר 1961, הציגה לבגין משלחת מטעם 'החוג הרעיוני' סקר שערכה מזכירות החוג ב־80 מסניפי התנועה לאחר הבחירות לכנסת החמישית. מסקר זה עלה כי מקרב 112,592 מצביעי חרות לכנסת (סך כל הקולות שקיבלה חרות בבחירות לכנסת החמישית היה 138,599), 58,541 קולות הם של חברי התנועה שמשתייכים להסתדרות. כלומר, לפי סקר זה, למעלה מ־50 אחוז ממצביעי חרות היו חברי הסתדרות⁴² מרדכי אולמרט הטיל ספק במהימנות הסקר, ואף לא היה משוכנע שסקר כזה בכלל נערך.⁴³ בכרוזים של התנועה, באספות שונות וכן בהודעה לעיתונות שפרסמה חרות לאחר הוועידה השביעית (1963) נטען כי עשרות אלפי חברי חרות משתייכים להסתדרות. מכל מקום, נראה שהיה זה ציבור גדול למדי, וציבור זה, טענו המצדדים, זקוק לסיעה משלו בהסתדרות. כמו כן דווח על לחץ חזק שהופעל מלמטה, מצד חברי התנועה שהיו חברים בהסתדרות. אלה ביקשו להקים להם סיעה משום שהם חשים 'כיתומים מאב'.⁴⁴

ככנס שיום 'החוג הרעיוני' במטרה לזרז את תהליך הקמת הסיעה דווח על רדיפת פועלים ועובדים חברי הסתדרות המשתייכים לחרות; בדוח נטען כי היו מקרים שבהם חברי חרות, שנבחרו פה אחד לוועדי פועלים במקום עבודתם, נאלצו לעזוב או פוטרו לאחר שנתגלתה עובדת חברותם בחרות.⁴⁵ ואכן, רבים מאנשי חרות חברי ההסתדרות לא הזדהו ככאלה, ובהסתדרות, כאמור, היו בבחינת 'אנוסים'. 'קשה מאוד להיות אנוס המנותק לאורך ימים מן המקור', טען יוחנן בדר בישיבת המרכז,⁴⁶ והזהיר כי בסופו של דבר עלולה חרות לאבד את אותם חברים אם-לא תקים להם מסגרת ארגונית ולא תעניק להם תמיכה פוליטית.

אך לא רק 'האנוסים' נזקקו למסגרת ארגונית; מצדדי הקמתה של הסיעה בהסתדרות סברו כי מסגרת כזו חשובה גם לחברי חרות מוצהרים ופעילים, שאינם מסתירים את זהותם הפוליטית. א' דרורי מספר על אנשי תנועה חברי הסתדרות שהיו פעילים מאוד בבחירות לכנסת. לחברים אלה, טען דרורי, יש לתת דגל לא רק אחת לארבע שנים, כשנערכות בחירות, אלא יש לתת להם דגל וחזות פוליטית חדשה בתוך ההסתדרות עצמה, ובכל ימות השנה.⁴⁷

42. שם, עמ' 82.

43. שם, עמ' 112.

44. משה כהן, ישיבת מרכז, 28.12.61, מ"ז ה-1-12/2.

45. הכנס נערך ב־24.11.61, מ"ז פ 364, ארכיון אישי, דוד ישי.

46. ישיבת מרכז, 11.1.62, מ"ז ה-1-12/12.

47. ישיבת מרכז, 21.12.61, מ"ז ה-1-12/2.

עוד חששו מצדדי הרעיון מגורלם של העובדים במקרה של אבטלה. בן-אליעזר טען כי אף שכרגע מצבם של העובדים חברי חרות שפיר (שכן באותה עת, שנת 1961, היה המשק מצוי במצב של תעסוקה מלאה), הרי אם תיווצר אבטלה יש להניח שהראשונים שייפגעו יהיו חברי חרות. כיצד תוכל התנועה לסייע בידם, שאל בן-אליעזר - האם בדרך של נאומים בכנסת? יש להבטיח את עתידם, הוא טען, ומכאן שיש משנה חשיבות להקמת סיעה בהסתדרות.⁴⁸

הע"ל, מטעמים מוכנים, התנגדה להקמת סיעה בהסתדרות (על כך ידובר בהרחבה בהמשך, במסגרת הדיון בנימוקי המתנגדים להקמת הסיעה); יתר-על-כן, היא דרשה שלא 'להכשיר' את החברות בהסתדרות גם לחברים בודדים. הנהגת חרות דחתה תביעה זו. בגין טען כי בהסתדרות נמצאים 'מטובי חברינו, מטובי הלוחמים', והצביע על כך ש'חלק גדול מהעולים החדשים נרשמו להסתדרות בטרם הפכו לחברי חרות ולאחר מכן הצטרפו לתנועה, שרתו אותה ומשרתים אותה עד היום בנאמנות. האם יש למנוע מהם את החברות בהסתדרות?'.⁴⁹

בין התומכים ברעיון הסיעה היו גם שראו לנגד עיניהם לא רק את האינטרס של הפועלים חברי חרות - בין שהיו חברי הסתדרות ובין שלא היו חברים בה - אלא גם את מה שהם תפסו כטובת כלל ציבור הפועלים בארץ. נטען כי 'ציבור הפועלים בארץ נותר ללא הגנה, מכיוון שההסתדרות תלויה בממשלה ושתיהן שבויות בידי מפא"י. אם תקום סיעה של חרות בהסתדרות, קרוב לוודאי שהיא תזכה לתמיכה של פועלים ממפלגות יריבות, משום שהן אינן מגינות על האינטרסים האמיתיים של העובדים [ההדגשה שלי, י"ר]'.⁵⁰

על ההסתדרות והדגל האדום

בקרב המתנגדים להקמת הסיעה מילאו תפקיד מרכזי העניין האידאולוגי והאמוציות השליליות כלפי תנועת העבודה וסמליה. אני כורך יחד את האידאולוגיה ואת האמוציות, שכן נראה לי שאלו אכן היו כרוכות לבלי הפרד אצל אותם אנשי חרות שלא התגברו על משקעי העבר של היחסים בין הרוויזיוניזם לתנועת העבודה. גם אלה מהם ששללו את ההצטרפות להסתדרות מטעמים אינטרסנטיים בעליל (כמו ראשי הע"ל), נימקו בדרך-כלל את התנגדותם בנימוקים אידאולוגיים-רגשיים, שהופנו בעיקר נגד סמליה של תנועת העבודה. ראש וראשון לאלה היה הדגל האדום, על כל המשמעויות שיוחסו לו.

בניסיון להוציא את הרוח מהמפרשים הללו שרטטו מתייבי הקמת הסיעה את דמותה של ההסתדרות כארגון שהדגל האדום הוצא זה כבר מלבבות חבריו ונשאר רק על גגו של בניין הוועד הפועל ('הקרמלין'). בגין טען כי ההסתדרות שלאחר קום

48. ישיבת מרכז, 11.1.62, מ"ו ה-1-13/12.

49. ישיבת מרכז, 21.12.61, בתוך: ישי, בין תכול-לבן - ואדום, עמ' 96.

50. ראה לעיל, הערה 8.

המדינה אינה ההסתדרות של תקופת היישוב: אמנם בסמליה לא חל לפי שעה כל שינוי, אך בהרכב חבריה חלו תמורות רבות משמעות. בשנות השלושים, טען בגין, היתה ההסתדרות גוף מונוליטי מבחינת הרכבה האנושי, ועל-כן לא היה כל סיכוי לשכנע את חבריה בצדקת דרכה של התנועה הרוויזיוניסטית: 'האזוניים היו אטומות, גוש ברזל, פלדה בלתי חדירה'.⁵¹ ואולם, לחברי ההסתדרות שהצטרפו אליה לאחר קום המדינה, ובעיקר לעולים שזה מקרוב באו, 'לא היה כל מושג במרקסיזם', ומי שידע משהו על תפיסה זו, כמו העולים ממזרח אירופה, שלל אותה. רבים מן העולים פשוט 'נרשמו' להסתדרות. [...] האם היו סוציאליסטים בטונים, במרוקו ובאלג'ירי, שאל בגין, והוסיף וטען: 'ואם היו קומוניסטים בארצות מסוימות, הם הפכו לאנטי-קומוניסטים חריפים עם בואם ארצה'.⁵² כל עוד היתה ההסתדרות מורכבת מאנשים שהדגל האדום בלבבם, טען בגין, אסור היה להצטרף אליה, אולם עתה, לא רק שאין לשלול את ההצטרפות אליה אלא אדרבה, חובה להיכנס להסתדרות, שכן 'באין הדגל האדום בלבבם של רבבות, של מאות ואלפים, הרי אם אנהנו לא שם, אגחנו מפקירים אותם לדגל האדום [ההדגשה שלי, י"ר].'⁵³ בן-אליעזר התפאר בכך שחרות תרמה גדולה מאוד, אולי מכרעת, לכך שהדגל האדום לא מתנופף עוד בבתי-הספר, בלשכות התעסוקה ובמוסדות ציבור אחרים ואין שום כוח שיוכל להכריח את סיעת חרות בהסתדרות להכיר בדגל האדום.⁵⁴

מנהיגי חרות העריכו כי האוטוריטה של ההסתדרות בקרב העובדים המאורגנים התערערה במידה רבה החל בשנות השישים. ראיות לכך הם מצאו בהקמתם של 'ועדי פעולה' במקומות העבודה מחוץ למסגרת ההסתדרות, בעלייה במספר השביתות 'הפראיות' ובתסיסה נגד הנהגת ההסתדרות במועצות הפועלים. מכאן הסיקו מנהיגי חרות כי סיעה של חרות בהסתדרות עשויה לזכות לתמיכה רחבה בבחירות להסתדרות דווקא בעיתוי הנוכחי.⁵⁵ עוד נטען כי עם קום המדינה חל פיתוח במעמדה של ההסתדרות גם משום שהאישים הבולטים במפא"י גויסו לתפקידים בכירים במוסדות הממלכתיים, וההסתדרות נותרה עם 'מנהיגות של עסקנים מדרגה שנייה'. לכן, סברו, אם תשכיל חרות להציב מועמדים בעלי שיעור קומה, לא יקשה עליה להתמודד בבחירות להסתדרות.⁵⁶

סיכומו של דבר, טענו המצדדים, העיתוי הנכון להיכנס להסתדרות הוא עכשוו (היינו שנות השישים), שכן ההסתדרות חלשה יותר מבחינה אידאולוגית ומנהיגותית, האוכלוסייה בה שונה מבעבר, והיא קלה יותר לכיבוש ופתוחה יותר לשינויים.

51. מ' בגין, ישיבת מרכז, 7.1.62, מ"ז ה-1 13/12.

52. מ' בגין, הוועידה השביעית, 22.1.63, מ"ז פ/20/11/2.

53. מ' בגין, הוועידה השביעית, בתוך: ישי בין תכול-לבן - ואדום, עמ' 156.

54. א' בן-אליעזר, הוועידה השביעית, בתוך: ישי, בין תכול-לבן - ואדום, עמ' 146. בהמשך המאמר, במסגרת הדיון בהצעות לשינוי שהציעה סיעת 'תכלת לבן', ארחיב גם בעניין הדגל האדום.

55. א' בן-אליעזר, ישיבת מרכז, 14.12.61, מ"ז ה-1 1/12/2.

56. בן-ציון קצנלבוגן, ישיבת מרכז, 21.12.61, מ"ז ה-1 1/12/2.

המתנגדים להקמת הסיעה

את עמדת המתנגדים להצטרפות להסתדרות ניתן לבחון משלושה היבטים. אחד מהם הוא ההיבט המעשי, שבא לידי ביטוי בהטלת ספק בכך שסיעה בהסתדרות אכן תשיג את היעדים הפוליטיים והאלקטורליים שתומכיה קיוו להשיג באמצעותה. אדרבה, טענו המתנגדים, הכניסה להסתדרות תפעל כבומרנג ותחבל דווקא במטרות שהתיימרה להשיג (השיקולים המעשיים היו פחות דומיננטיים בקרב המתנגדים להקמת הסיעה. טיעונים פרגמטיים היו בעיקר נחלתם של מחייבי הקמת הסיעה, ומתנגדיה הסתפקו בסתירתם). שני היבטים נוספים היו ההיבט האידאולוגי - ההתנגדות האידאולוגית להסתדרות ולסמליה, שניזונה מהמאבק ההיסטורי בין הרוויזיוניזם לתנועת העבודה, ומאבקי כוח פנים-תנועתיים בין הנהגת חרות להנהגת הע"ל, הארגון שעלול היה לאבד הרבה מכוחו ומהשפעתו בעקבות הקמתה של סיעה בהסתדרות.

עם זאת, נראה שנוסף על ההיבטים הגלויים והמפורשים ניזונה התנגדותם של השוללים מנסייתם של מקצת ותיקי התנועה לשמר את מצב העניינים המוכר, ובעיקר מן הקושי הפסיכולוגי להתגבר על משקעי העבר ולחבור אל היריב השנוא, גם אם חבירה זו אינה אלא בבחינת 'סוס טרויאני'.

הפרכת הטיעונים הפוליטיים והאלקטורליים

תקוותם של מחייבי הקמתה של הסיעה, להפוך אותה לבסיס כוח של המלחמה במפא"י, נראתה למתנגדים תקווה מופרכת. אדרבה, טענו, הכניסה המאורגנת להסתדרות תפעל כבומרנג, שכן 'אם אכן תיכון סיעה של חרות בהסתדרות, יגבשו כל מפלגות הפועלים חזית אחידה נגד מה שהן תגדרנה מתן דריסת רגל לפאשיזם בהסתדרות; ייסוד הסיעה יביא שוב להקמת הגולם הזה, כפי שהיה בשנות ה-30'.⁵⁷ המתנגדים פקפקו גם ברעיון הקמתה של 'חזית שנייה' באמצעות הכניסה להסתדרות. האם זו הטקטיקה הנכונה, שאל חבר מרכז - להתקיף את היריב בטריטוריה שלו, שבה הוא נהנה מעליונות? הדרך הנכונה, הוסיף וטען בעניין זה חבר מרכז נוסף, היא לתקוף את ההסתדרות - ולא מבפנים. שיטת 'הסוס הטרויאני' לא תצליח כאן, חבר אחר הוסיף וטען כי מי שמקווה שהסיעה תהווה 'גיס חמישי' בהסתדרות בשירותה של חרות צריך להבין כי מקור כוחו של גיס חמישי הוא בכך שאינו ידוע ככזה; ברגע שהוא מזוהה כגיס חמישי, לא זו בלבד שאין הוא מסכן עוד את היריב, אלא הוא אף מעמיד בסכנה את עצם קיומו שלו.⁵⁸

כאמור, עם היתרונות הפוליטיים שיצמחו מכניסה להסתדרות מנה בגין גם את

57. א' שוסטק, 'ישיבת מרכז, 14.12.61, מ"ו ה-1 1/12/2.

58. שבתאי שיכמן, 'ישיבת מרכז, 21.12.61, מ"ז ה-1 1/12/2; מאיר קאהן, 'ישיבת מרכז,

11.1.62, מ"ז ה-1 13/12; מ' בן יעקב, 'אפליה ופיצול אישיות', חרות, 7.1.63.

ההתקרבות למפלגה הליברלית באמצעות איחוד שתי הסיעות בהסתדרות. שוסטק הגיב לכך בביטול וטען כי מה שמונע איחוד עם הליברלים הוא פחדם לחבור למפלגה שבראשה עומדים בגין וחבריו, העלולים, לדעת הליברלים, להשתלט על המפלגה המאוחדת; סיעה משותפת בהסתדרות, טען שוסטק, לא תוסיף ולא תגרע בעניין זה.⁵⁹

כזכור, אחד הנימוקים בוכות הכניסה להסתדרות היה הטענה שסיעה של חרות בהסתדרות תשמש מגוף אלקטורלי חשוב, בעיקר בקרב אוכלוסיית עיירות הפיתוח ויישובי הפריפריה. כנגד נימוק זה טענו השוללים כי הצטרפות להסתדרות לא רק שלא תשרת את העניין האלקטורלי, אלא אף תחבל ביתרון אלקטורלי מובהק שיש לחרות דווקא משום שאינה משתייכת להסתדרות. טענתם היתה כי ציבור גדול מקרב המצביעים לחרות בכלל, ומבוחריה בקרב 'ישראל השנייה' בפרט, מצביעים לחרות רק בגלל העובדה שהיא אינה מזוהה עם הממסד הפוליטי השנוא, וכי הכניסה להסתדרות, היינו השתלכות בממסד הפוליטי, תבטל יתרון זה.⁶⁰

לשם הדגמת יתרונה האלקטורלי של חרות דווקא בעיירות הפיתוח טען ד' ינובסקי כי בירוחם, למשל, זכתה חרות בבחירות לכנסת החמישית בשליש מקולות הבוחרים, שהצבעתם לחרות היתה בעצם הצבעת מחאה נגד מפלגות השלטון.⁶¹ ואולם, הוא מתריע, 'כניסתנו להסתדרות תהפוך אותנו לחלק מהמסגרת השנואה על הפועלים; אנו לא נוכל להיות אלטרנטיבה, שהרי נהיה שייכים לאותה קדרה'. אכן, סביר בהחלט להניח כי המצביעים שנתנו קולם לחרות בעיירות הפיתוח עשו זאת מתוך מחאה אנטי-ממסדית ולא דווקא מפני שהזדהו עם משנת ו'בוטינסקי; ואולם, כדיעבד מסתבר שכניסת חרות להסתדרות לא הפכה אותה בעיני בוחריה לחלק מן הממסד ולא חיבלה ביתרונה האלקטורלי, שלא כפי שחששו מתנגדי הקמתה של הסיעה.⁶²

שיקולים אידאולוגיים

כפי שראינו לעיל, בין מתנגדי הסיעה היו שהטילו ספק ביכולתה לשמש מגוף אלקטורלי ו'לספק את הסחורה' מבחינת המצביעים. לעומתם, היו שתקפו את הנימוק האלקטורלי לא מנקודת מבט פרגמטית כי אם מבחינה אידאולוגית. 'בבורסה המפלגתית עולה הערך של הקול בקלפי על העקרונות', קבל י' גוריון, מראשי המתנגדים לכניסה להסתדרות.⁶³ מרדכי אולמרט, אף הוא מתנגד חריף, קבע כי 'ממפלגת אופוזיציה לוחמת, נהפכת חרות למפלגה רודפת קול הבוחר'.⁶⁴ ישראל אלדד ביקר את התנועה על שהעמידה את ההצלחה בבחירות בראש סדר

59. א' שוסטק, ישיבת מרכז, 14.12.61, מ"ז ה-1 1/12/2.

60. ד' יוסן, 'תנועה בעלת עקרונות או מפלגת תכסיסים', חרות, 23.11.62.

61. עו"ד ד' ינובסקי, 'אשליה והתכחשות', חרות, 23.11.62.

62. בעניין זה ראה גם לעיל, הערה 26.

63. י' גוריון, 'נגן על מוסד הפרישה האחרון', חרות, 5.1.62.

64. מ' אולמרט, דרכי בדרך הרבים, אור"עם 1981, עמ' 293.

העדיפויות שלה: 'בחירות הפכו להיות הרבר החביב על ראשי חרות', לגלג אלדר,⁶⁵ והוסיף וטען כי הצטרפות התנועה להסתדרות מגודת להשקפתו של ז'בוטינסקי, אשר תקף את ההסתדרות על היותה ארגון פוליטי ולא מקצועי, וכי כניסת חרות להסתדרות כסיעה תהיה תרומה נוספת לפוליטיזציה של ההסתדרות.⁶⁶ בעניין זה טען גם שוסטק: 'בעקרונות חרות מודגש שהאיגוד המקצועי אסור שיהיה בעל צביון פוליטי ואילו משמעות ההצטרפות להסתדרות היא הקמת סיעה פוליטית בתוך איגוד מקצועי'.⁶⁷

אלדר ביקר גם את המגמה לחיסול הפרישה, שהכניסה להסתדרות - כך טען - משמשת לה אמצעי וביטוי. את חיסול הפרישה הצבאית, טען אלדר, אפשר לקבל, אולם 'חיסול הפרישה מההסתדרות הציונית העולמית וחיסול הפרישה הכלכלית - חברתית [ההדגשה שלי, י"ר], לא רק שאינם הכרח, אלא הם ביטוי לחיסול רעיוני של החד-גם [ההדגשה במקור].'⁶⁸ ההצטרפות להסתדרות משמעותה, לדעת אלדר, התכחשות לעקרונות התנועה הרוויזיוניסטית והעדפת הפרימאט המעמדי על-פני הפרימאט הלאומי. 'האבירים ההסתדרותיים', כגון הפנס האדום, הדגל האדום והאחד במאי, הם לדעתו רק סימפסומים 'לכניעה האידיאית שבקבלת מרות מעמדית ללא הכרח ממלכתי [ההדגשה במקור]'. יש להתיר התארגנות מעמדית, טען אלדר, רק אם ארגון כזה עשוי לקדם את המהפכה הלאומית.⁶⁹ ובעניין זה אומר גוריון: 'ראש בית-ר לימדנו לוותר על האינטרס המעמדי, כל עוד מלאכת השחרור הלאומי לא תמה בשלמותה'.⁷⁰

בתגובה לטענתו של בגין שבהסתדרות חלו שינויים מהותיים עם קום המדינה, דבר המאפשר לחרות להצטרף אליה, שאל בישיבת המרכז ד"ר אריה אלטמן: "האם התחוללו שינויים פוליטיים חשובים בתוך ההסתדרות שלשם כך אנו רואים צורך ברוויזיה של יחסנו אליה?", והוסיף והקשה: 'מה קרה שהתנועה שדגלה בהשקפת עם נגד השקפת מעמד, הולכת היום להכיר בשלטון ההסתדרות על המדינה?'.⁷¹ טענות

65. י" אלדר, 'על מות חירות בחיק ההסתדרות', הבוקר, 1.2.63. אלדר מעולם לא היה חבר רשמית בחרות, וממילא לא השתתף בדיונים במוסדותיה ולא היה שותף להכרעות. גם את המאמר שממנו מובא הציטוט שלהלן פרסם אלדר בעיתון הבוקר ולא בעיתון חרות. ואולם, אלדר השתתף באופן פעיל בוויכוח שנערך מעל דפי העיתונות, וביטא באותנטיות ובבהירות, אם כי בקיצוניות, כדרכו, את התנגדותו האידאולוגית לכניסה להסתדרות, מבית מדרשו של הרוויזיוניזם. אין ספק שקולו הדהר בחרות וביטא את עמדתם של אלה שהתנגדו להצטרפות להסתדרות על רקע אידאולוגי. אי לכך ראיתי לנכון לשלב את דבריו במסגרת התגובות של חברי חרות לשאלת הקמתה של הסיעה.

66. ש.ם.

67. א' שוסטק, הוועידה השביעית, בתוך: אופיר, ספר העובד הלאומי, עמ' 335-336.

68. י" אלדר, הבוקר, 1.2.63. את תפיסת ה'חד-גם' גיבש זאב ז'בוטינסקי, ולפיה יש להתמקד במאבק למען הגשמת רעיון אחד - הקמת מדינה עברית, ולהתעלם מבעיות אחרות, מעמדיות, כלכליות וחברתיות.

69. ש.ם.

70. ראה לעיל, הערה 63.

71. ישיבת מרכז, 21.12.61, מ"ז ה-1/12/2.

מעין אלו הושמעו גם במאמרו של אלדד הנזכר לעיל, ובדבריהם של רבים אחרים. לחלופין נטענה הטענה כי ההסתדרות עברה ועדיין עוברת תהליך של שינוי, תהליך של ניוון והתפרקות מהערכים שהיו נחלת האבות המייסדים שלה, וכי נוסף על כך, חלק מתפקידיה המסורתיים של ההסתדרות בתחום הבריאות, התעסוקה, השירותים הסוציאליים והחינוך ממילא הועבר למדינה; לשם מה, אם כן, דרושה בכלל המסגרת הזו? ההסתדרות, כך נטען, פועלת מכוח אינטרסים אישיים ותאוות שלטון, ואם זו המציאות של ההסתדרות כיום, מדוע על חרות להשתלב בה ולהפיח חיים בגוף הגוסס הזה? הואיל וההסתדרות ממילא הולכת ומתפוררת מבפנים, לא נותר אלא להמתין עד אשר 'מבצר זה על יסודותיו הרקובים יתמוטט, לטובת המדינה ולטובת ציבור הפועלים'.⁷²

בביטויים ציוריים, ממש דמוניים, תיאר אחד מחברי מרכז חרות את מה שצפוי לחברי התנועה אם יצטרפו להסתדרות: 'כשמתאחדים עם השטן משהו ממנו נדבק; כניסתנו להסתדרות תסחוף את כולנו'.⁷³ תחזית ציורית ודרמטית לא פחות היא תחזיתו של חבר מהשורה, הסבור כי אם תיכנס חרות להסתדרות יהיו חבריה בטלים בשישים, חברי ההסתדרות האחרים יעשו יד אחת נגדם, 'ואז גם ישנס האל האדום הזועם הרדום, הרובץ באשפתות, מותניו, ויתעורר משנתו המתוקה לחדש נעוריו כקדם, לשפוך עלינו זעמו ורעלו, על הפריענו את מנוחתו'.⁷⁴

המתנגדים להקמת הסיעה הצביעו גם על בעיית החברות בשני ארגונים (תנועת חרות מחד וההסתדרות מאידך), וטענו כי השניים לא רק עוינים זה את זה אלא אף מאמינים בתפיסות כלכליות-חברתיות קוטביות: במקרה של סכסוך עבודה, הקשו המתנגדים, לאיזו מרות יהיו כפופים החברים – לזו של חרות או לזו של ההסתדרות?⁷⁵ עוד נטען כי במקרה כזה עלול המצב להתמיר, שכן תלמידי ז'בוטינסקי ימצאו עצמם משני עברי המתרס, כחברים בשני ארגונים עוינים.⁷⁶ מבחינה עקרונית, טענו המתנגדים, חברות בשני הארגונים הללו תיצור שעטנו מן הזן הגרוע ביותר, שאין הדעת של האדם הז'בוטינסקאי סובלת.⁷⁷

מאבקי כוח פנימיים – הע"ל מול ראשי התנועה

בוויכוח בעד ונגד הקמת הסיעה התייצבה הנהגת הע"ל בראש מחנה המתנגדים – ולא במקרה. ארגון הע"ל הוא שעמד להפסיד מכוחו ומהשפעתו, ואולי אף להתחסל כליל, במקרה של הקמת סיעה של חרות בהסתדרות. אולם העימותים בין הנהגת חרות להע"ל לא החלו עם הפולמוס בשאלת הקמת הסיעה. לחילוקי הדעות בין שני הגופים

72. לעיל, הערה 61.

73. שלמה יונגמן, ישיבת מרכז, 7.1.62, מ"ז ה-1-13/12.

74. "פרנקל, 'החברים הותיקים נגד "גזורו"', חרות, 14.1.63.

75. מ' בן-יעקב, 'אפליה ופיצול אישיות', חרות, 7.1.63.

76. ראה לעיל, הערה 63.

77. ב' אליצדק, 'נגד הסיעה', חרות, 17.12.62.

הללו, ובעיקר בין שני המנהיגים העומדים בראשם - מנחם בגין ואליעזר שוסטק, היתה היסטוריה ארוכה.

המחלוקת נסבה על שאלות פוליטיות, כלכליות וחברתיות, אך היה זה גם - ואולי בעיקר - מאבק על כוח ועל עמדות שליטה. הע"ל התנגדה לקו הפוליטי שנקט בגין בשאלות של מדיניות חוץ ולתפיסתו הקיצונית בשאלת ארץ-ישראל השלמה. באשר לשאלות כלכליות-חברתיות, הע"ל טענה כי בגין מדגיש את ייצוג האינטרסים של המעסיקים, בניגוד לגישת הע"ל, שגרסה כי ראוי להעדיף את האינטרסים של הפועלים, שהם-הם מרבית מצביעיה של התנועה. מחלוקת התגלעה גם בעקבות דרישתו של בגין לפרק את מפעליה נושאי הרווחים של הע"ל בשם עקרון ההפרדה בין פוליטיקה לכלכלה.

בגין עצמו ראה בארגון זה, שבראשו קבוצת עסקנים בעלי השקפות מנוגדות לקו שקבע, גוף המאיים על שלטונו. שאלת האוטוריטה היתה סלע מחלוקת מרכזי. בגין טען כי הע"ל הפכה למעין 'נסיכות' בתוך חרות, ובכך פגעה בסמכותו כמנהיג התנועה. את שאלת הסמכות הציג בגין גם כבעיה אישית וגם כבעיה עקרונית.⁷⁸ להתנצחות בין בגין לשוסטק היה, כנראה, גם היבט אישי. שני האישים החלו דרכם בתנועה הרוויזיוניסטית מאותה נקודת זינוק, וכיוון שהגיעו כל אחד לאן שהגיע, קינא שוסטק במעמדו של בגין ונוצרה ביניהם מתיחות גם על רקע זה.⁷⁹ בספרו מונה 'י' בדר שלושה נסיונות של הע"ל להשתלט על תנועת חרות, שבכולם מילא שוסטק תפקיד מכריע, בהישענו על המנגנון שעמד לרשותו בהע"ל ובקופ"ל. אחד הנסיונות, טוען בדר, היה מאבקה של הע"ל למניעת הקמת סיעה בהסתדרות.⁸⁰ מעיון בפרוטוקולים של ישיבות הוועד הפועל של הע"ל (מהשנים 1962-1963) עולה בבירור כי חברי הוועד האשימו את חרות בכך שמטרת כינון הסיעה היא חיסולה של הע"ל. 'ידוע לכולנו', טען שוסטק, 'שבועידת התנועה [הכוונה לוועידה השביעית של חרות, העתידה להחליט בדבר כינון הסיעה, י"ר] ידונו בחיסולה של הע"ל. לכאורה ידונו בהקמת סיעה בהסתדרות [...] נצטרך להסביר כי כוונת הקמת הסיעה אינה לבנות אלא נעוצה בעובדה שבתנועה קיים גוש מלוכד פעיל, שיש לו השקפות עצמאיות ואת הגוש הזה יש [רצון] להסל'.⁸¹ דברי שוסטק כאן מייצגים בהחלט את הלכי הרוח שרווחו בקרב חברי הוועד הפועל. טענות ברוח דומה השמיעו גם מרדכי אולמרט, ש' פיינשטיין, אברהם אקסלרוד וחברים אחרים. אולמרט ראה במאבק על הקמת הסיעה 'מאבק בין הדמוקרטיה לבין היד החזקה הרוצה להכתיב

78. מערכת היחסים המורכבת והטעונה בין הנהגת חרות להע"ל ראויה למחקר מעמיק בפני עצמו; כאן יידון, כמובן, רק עניין הכניסה להסתדרות. על היחסים בין הע"ל להנהגת חרות ראה ביתר הרחבה: 'י' שפירא, לשלטון בחרתנו: דרכה של תנועת החרות - הסבר סוציולוגי-פוליטי, תל-אביב 1989, פרק המיש.

79. דברים שנאמרו בריאיון אישי עם אברהם טייאר, 26.12.95.

80. 'י' בדר, הכנסת ואני, ירושלים 1979, עמ' 167.

81. א' שוסטק, ישיבת הוועד הפועל, 25.10.62, ארכיון הע"ל, מכל פרטי-כלים מישיבות הוועד הפועל, 1970-1961, לא מסומן.

החלטות', וטען כי 'לפיכך נראה מאבקה של הסתדרות העובדים הלאומיים כמאבק על חופש הביטוי'. אקסלרוד טען כי המעוניינים בחיסולה של הע"ל בתנהגת התנועה מנהלים נגדה 'מסע צלב'. ואולם, טען, אחרים בתנועה משוכנעים בתמימותם כי סיעה בהסתדרות אכן תצמיד את התנועה קדימה. לכן יש לנהל את ההסברה של הע"ל 'ברוח שקטה', ולהישמר שלא יזהו את אנשי הע"ל כאינטרסנטים בלבד.⁸²

יש לציין כי הדברים שאמרו אנשי הע"ל בפורומים של התנועה היו מתונים יותר, ופחות גלויים בכל הנוגע לאינטרס הישיר של הע"ל בנושא הסיעה, בהשוואה לדברים שנאמרו בפורומים הסגורים של הע"ל. גאמנים לכוונה שלא להופיע בוויכוח כאינטרסנטים הציגו אנשי הע"ל שלל נימוקים אידאולוגיים ופרגמטיים נגד כינון הסיעה - נימוקים שכביכול אין קשר בינם לבין האינטרס הישיר של הע"ל. במילים אחרות, מאבקי הכוח והאינטרסים לבשו פנים של מלחמה על עקרונות, ואף שאין להטיל ספק בכנות הלהט האידאולוגי של אנשי הע"ל, בכל זאת ניתן לתמוה מדוע הונף הנס האידאולוגי בעיקר בידיהם, ולהניח כי האינטרס הוסיף שמן למדורת ההתנגדות העקרונית.

ואכן, כראיה לכך שהתנגדות הע"ל לכניסה להסתדרות אינה התנגדות עקרונית של 'ייהרג ואל יעבור' אלא התנגדות המונעת בכוח שיקולים אחרים, הצביע בגין על כך שבעבר היתה הע"ל מוכנה להצטרף להסתדרות בתנאים מסוימים.⁸³ בן-אליעזר מוסיף ומספר שב-1955, כאשר התנהל משא-ומתן בין חרות לבין הציונים-הכלליים על אפשרות של איחוד ביניהן, הגיבה הע"ל באימה להצטרף להסתדרות.⁸⁴

על-פי עדותם של חברים מהע"ל, ההתנגדות להקמת הסיעה באה בעיקר מקרב המנהיגים ובעלי התפקידים בארגון ולא מקרב החברים מן השורה: 'לא נכון הדבר, שחברי הע"ל הם נגד התנועה; המתנגדים הם המנהלים והפקידים של המוסד. כל החברים הם בעד, והם יתגייסו לפעילות בסיעה', טען חבר הע"ל מ' אונגרפלד.⁸⁵

אישוש לטענה זו אפשר למצוא בספרו של י' בדר, שבו הוא מספר כי רבים מחברי הע"ל פנו אליו וביקשו שבועידה השביעית של המפלגה תיערך הצבעה חשאית בעניין הקמת הסיעה, שכן הם תומכים בהקמתה אך חוששים להודות אישית פן יתנכלו להם בהע"ל ובקופ"ל.⁸⁶

אם כן, בין שלל הגורמים שהוינו את המאבק שהתנהל בחרות בשאלת הכניסה להסתדרות - ובהם גורמים אידאולוגיים, פוליטיים, פסיכולוגיים ואחרים - היה המאבק על עמדות כוח בתוך התנועה גורם בלתי מבוטל, ויש הסבורים שאף היה

82. שם. דברים ברוח דומה לנאמר לעיל נשמעו גם בישיבות הוועד הפועל בתאריכים 13.4.61, 1.2.62, 31.5.62, 25.10.63 וצ"ל.

83. מ' בגין, הוועידה השביעית, מ"ז פ/20/11.2.

84. נאום בן-אליעזר בוועידה השביעית, חרות, 24.1.63, וראה גם הצעתו של א' אקסלרוד, כפי שציננה.

85. מושב שני של המועצה הארצית השביעית, 26.11.64, מ"ז ה-1/12/11.

86. בדר, הכנסת ואני, עמ' 169.

תהליכי הקמת סיעת 'תכלת לבן' בתנועת החרות

הגורם הדומיננטי.⁸⁷ ואכן, אין ספק שהמאבקים הפנימיים בחרות השפיעו גם על יוזמי המהלך וגם על מתנגדיו. עם זאת, התמונה העולה מן הפרשה כולה מורכבת מכדי לתלותה בגורם אחד (הדיון בנושא זה יורחב בסיומו של המאמר).

השלבים הפורמליים בתהליך קבלת ההחלטה על הקמת הסיעה

בין השנים 1961 ל-1963 נדונה והועלתה להצבעה שאלת הקמתה של הסיעה בשלושה ממוסדות התנועה: במרכז התנועה (ינואר 1962), במועצה השישית (פברואר 1962) ובוועידה השביעית (ינואר 1963), שבה הושלם התהליך והתקבלה ההכרעה הסופית בדבר ייסוד הסיעה.

ישיבת המרכז והמועצה השישית

הדיון וההצבעה במרכז (ב-11.1.1962) נערכו לאחר סדרת ישיבות מרכז מקדימות שבהם נדונה סוגיית הכניסה להסתדרות. שלוש הצעות עמדו לדיון ולהכרעה: 1. הצעתה של הנהלת התנועה, כי המרכז יטיל עליה לנקוט את הצעדים הדרושים למען הקמת סיעת עובדים של חברי חרות בתוך ההסתדרות. 2. הצעתו של ד"ר בנימין אבניאל, ולפיה סיעת הע"ל תיכנס כגוף מאורגן להסתדרות, והמרכז ימליץ לוועד הפועל של הע"ל לפתוח במשא-ומתן הנדרש עם ההסתדרות (משמעות ההצעה היתה למעשה חיסול הע"ל כגוף בלתי תלוי). 3. הצעתו של אברהם שכטרמן, שהמרכז יקרא להגברת כוחה של הע"ל (הצעה זו מתעלמת מעניין הקמת הסיעה, ולמעשה שוללת אותה). תוצאות ההצבעה היו כדלקמן: בעד הצעת ההנהגה הצביעו 26 חברים, 37 הצביעו נגדה, ואחד נמנע; בעד הצעתו של ד"ר אבניאל הצביעו 27 חברים ו-35 חברים התנגדו לה; ובעד הצעתו של שכטרמן הצביעו 52 חברים, חבר אחד התנגד, ותשעה נמנעו.

תוצאות ההצבעה מלמדות כי הנהגת התנועה מצאה עצמה במיעוט וכי ידם של תומכי הע"ל היתה על העליונה. היתה זו הפעם הראשונה בתנועת החרות שהצעה שהועלתה ביוזמת בגין נפלה. בתום ההצבעה אמר בן-אליעזר כי בהגישה את ההצעה הודיעה ההנהלה שאין היא רואה בה הצבעת אמון, אך לאחר שהמרכז דחה את הצעת ההנהלה הוא רשאי להציע אי-אמון. הוא הוסיף ואמר כי בכל מקרה תפעל ההנהלה בהתאם להחלטה שנתקבלה עד שתתקבל החלטה אחרת, אם תתקבל, וכי עד אז היא רואה בהחלטה זו החלטה סופית. בתום דבריו של בן-אליעזר אמר בגין: 'מאחר שיו"ר ההנהלה [בן-אליעזר] הודיע שהמרכז רשאי להביע לה אי אמון, אני רוצה לשאול את חברי המרכז, האם מישוהו רוצה להציע הצעה כזו?', ומשהשתררה שתיקה אמר: 'אני רואה שאין, ובכך אני רוצה להודיע, בהסכמת כל חברי המרכז, שההנהלה ממשיכה בתפקידה באיחוליו וברכותיו של המרכז'.⁸⁸

87. כך, למשל, שפירא, לשלטון בחרתנו; אופיר, ספר העובד הלאומי - במידה מסוימת; וכן ד' שורץ, 'ממפלגת אופוזיציה למפלגת שלטון - תנועת החרות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, יוני 1990.

88. ישיבת מרכז, 11.1.62, ה-13/12.

יונתן שפירא טוען כי ההצבעה במרכז היתה כישלון צורב לבגין, בעיקר לנוכח העובדה שבנועידת המפלגה שהתכנסה ב־1961 דאג בגין לשריין מקומות במרכז לתומכיו מקרב ותיקי התנועה, וחרף זאת הצביעו רבים מהם בניגוד לדעתו.⁸⁹ שלב נוסף בדרך להכרעה הסופית עברה התנועה במועצה הארצית השישית, ב־22.2.62. הלך־הרוח של חברי המועצה ועמדתם בשאלת הקמתה של הסיעה היו שונים לחלוטין מהלך־הרוח ששרר במרכז ומן העמדות שבוטאו בו. ההבדל בין התגובות שנשמעו בשני הכינוסים נבע מן ההרכב השונה של משתתפיהם. במרכז היה רוב לוותיקי חרות, שהתקשו לעכל את רעיון ההתחברות להסתדרות, וזאת, בין השאר, על רקע המסורת האנטי־סוציאליסטית שהביאו מפולין.⁹⁰ לעומת זאת, במועצה היה ייצוג נרחב לאנשי עיירות הפיתוח ויישובי הפריפריה, מייצגיה של 'ישראל השנייה', שאותם הנחו הצרכים המקצועיים, הסוציאליים והרפואיים של אוכלוסיות המצוקה. בדיוני המועצה נמתחה אפוא ביקורת קשה מאוד על החלטת המרכז ועיקרי הטענות הוצגו לעיל. דוברים במועצה האשימו את חברי המרכז בניתוק מן החברים שבאזורי המצוקה ובהתעלמות מצורכיהם. הועם על החלטת המרכז היה כה גדול, עד כי נשמעה במועצה הדרישה להביע אי־אמון במרכז. בן־אליעזר הדף את ההתקפות על המרכז והבטיח כי עניין הקמת הסיעה יועלה פעם נוספת על סדר יומה של התנועה, בהתאם לנוהל המקובל. בסיכום הדיונים הסוערים התקבלה ההחלטה לדחות את ההכרעה בשאלת הקמת הסיעה לוועידה הבאה של חרות.⁹¹

הוועידה השביעית של חרות, 21-23.1.63

הוועידה השביעית, שהכריעה בשאלת ההצטרפות להסתדרות, היתה מטבע הדברים סוערת מאוד, עוררה הד ציבורי גדול, ודווחה בהרחבה בעיתונות היומית על כל גווניה הפוליטיים. מדיווחי העיתונות ניתן ללמוד על האווירה המתוחה והמחשמלת ששררה באולם הדיונים ואף מחוצה לו, בפרוודורים.⁹² ידיעות אחרונות מתאר ועידה 'דחוסה, צפופה ומשולהבת', שבה לא פעם עמדו המתווכחים 'על סף תגרת ידיים'.⁹³ בהארץ מובא תיאור דומה; העיתון תולה את סערת הרוחות בחשש שכל

89. 'שפירא (לשלטון בחרתנו, עמ' 141) סבור כי ייתכן שההצטרפות להסתדרות עוררה את התנגדותם של ותיקי חרות, גם משום שלא הלמה את שאיפות הסטטוס שלהם. הם, שהיו 'פרולטרים בעל־כורחם', לא רצו להצטרף לאיגוד מקצועי של פועלים. שפירא מציין כי המושג 'פרולטר בעל־כורחו' התפרסם לראשונה בעיתון חרות ערב הבחירות לוועידת ההסתדרות שבהן השתתפה לראשונה סיעת גח"ל.

90. ראה שם.

91. המועצה השישית, 22.2.62, מ"ז ה-11/11.

92. את הלכי הרוח ששררו בוועידה שהזרתי בעיקר באמצעות קטעי העיתונות. בסעיף זה אני מתאר את האווירה ששררה בוועידה ואת תוצאות ההצבעה. נימוקי המחייבים את הקמת הסיעה ונימוקי השוללים אותה נדונו בהרחבה במהלך הפרק.

93. כתב ידיעות אחרונות, 'רוב קטן צפוי הערב בעד סיעת חרות בהסתדרות', ידיעות אחרונות, 22.1.63.

החלטה, תהא אשר תהא, עשויה לגרום נזק חמור לתנועה ולהביא לפירוד פנימי בתוכה.⁹⁴ על המשמר מדווח על ביטויי דאגה חריפים שנשמעו בוועידה, בנוסח 'דלקה פרצה במחננו', ועל דברים קשים מאוד שכוונו נגד ההסתדרות בפרט ונגד תנועת העבודה בכלל, ובהם אזכור פרשת אלטלנה וביטויים כגון 'זכור את אשר עשה לך עמלק'. אחד הנואמים השווה את הכניסה להסתדרות להמרת דת והצהיר כי 'גם אם יהיה רוב מוחלט להצעה בדבר כניסה להסתדרות הרי התשובה תהיה לאו מוחלט [...] לא, בשום פנים ואופן לא אלך להסתדרות'.⁹⁵ הצופה מדווח על התגובות לשימוש במושג 'עמלק', ומספר כי 'יו"ר הישיבה שבה נאמרו הדברים קבע כי 'אין להשתמש במושג "עמלק" לגבי יהודים', וכי אף בגין, בפתח דבריו, הסתייג מן השימוש במושג.⁹⁶

בידיעות אחרונות מתואר רגע דרמטי וסוער במיוחד, שבו דרש שוסטק לדון מחדש בעצם העלאת הרעיון להקמת הסיעה במועצה, והזהיר כי אם אכן תוכה ההצעה לרוב יביא הדבר להרס תנועת החרות; אין לפלג את התנועה מבפנים, הוא טען, לפני שמסיימים את המאבק באויבים החיצוניים. דברי שוסטק נתפסו כאיום סמוי בפילוג, ובגין הגיב בהתריעו כי אסור להשמיע אפילו רמז שיתפרש כאיום, וסיכם כי החלטת הרוב בוועידה היא שתקבע אם תקום סיעה אם לאו, והיא אשר תחייב את כולם.⁹⁷ גם קול העם מזכיר את הסערה שפרצה באולם בזמן נאומו של שוסטק, ומדווח כי היא לזותה בתגרות ידיים של ממש בין קבוצות צירים. כאשר התלונן שוסטק בנאומו: 'אומרים לא אחת כי הנה כנופיית העובדים הלאומיים רוצה להשתלט על המפלגה', נשמעו באולם צעקות כגון: 'נכון! זוהי השיטה שלכם', ו'בגטו שלכם אי אפשר לעשות דבר'. העיתון מתאר את משתתפי הוועידה כחבורה שבה 'חבר לחבר - זאב'.⁹⁸ דבר כותב על הזלזול של ראשי חרות באנשי הע"ל ובאיומיהם לפלג את התנועה. לפי דברי העיתונאי, הדברים שאמר לו אחד מראשי התנועה על אנשי הע"ל היו כה חריפים, עד כי הוא בחר שלא לצטטם 'פן אהיה צפוי לתביעה על הוצאת דיבה'. בין הביטויים שכן דווח עליהם בהקשר זה היה הכינוי 'גוף מת', שלו זכתה הע"ל, וכן הקביעה כי חרות לא יכולה להינזק כלל מהע"ל, שכן 'מספר מצביעי חרות שהם חברי הסתדרות הרבה יותר גדול ממספר חברי הע"ל'. לדברי העיתונאי, ככל שקרב מועד ההצבעה גבר המתח בוועידה, ו'מצליפים' משני המחנות השכימו לפתחם של הצירים העייפים, שהקדימו ללכת לישון; 'כל קול קובע עכשיו', אמרו, והבהילו לאולם הדיונים את אחד הצירים כשהוא לבוש פיג'מה מתחת למעילו...⁹⁹

ידיעות אחרונות מתאר את נאומו המרכזי של בגין, נאום שבו הטיל המנהיג את

94. ש' סאמט, 'הדיון על סיעה בהסתדרות הטיל צל פירוד בוועידת חרות', הארץ, 22.1.63.
 95. כתבנו, 'סערה בוועידת חרות, בענין "הסיעה" בהסתדרות', על המשמר, 23.1.63.
 96. 'בגין קורא להיכנס להסתדרות כדי להוריד את הדגל האדום', הצופה, 23.1.63.
 97. ראה לעיל, הערה 93.
 98. מאת סופרנו, 'הרוב בוועידת חרות בעד הקמת סיעה בהסתדרות', קול העם, 24.1.63.
 99. 'מרקוס, נשיקת בוועידת חרות', דבר, 24.1.63.

כל כובד משקלו וגייס את כל כשרונו הרטורי כדי לשכנע את החברים ביתרונות שבהקמת הסיעה. הנאום ארך למעלה משעתיים והיה 'בנוי להפליא, עשיר גוונים והשיג את מטרתו המיידית, לשלהב את המשולהבים ותוך כדי כך להגביר את האחדות הפנימית ולבטל כליל, כמו במחי יד, את הפירוד'.¹⁰⁰

'י' בדר מגלה כי רבים מחברי הע"ל פנו אליו ואל בן-אליעזר וביקשו שהצבעה תהיה חשאית, פן יתנכלו להם בארגונם.¹⁰¹ נימוק פחות קיצוני לבקשתם לערוך הצבעה חשאית מציע יהושע אופיר. הוא טוען כי דרך הצבעה זו נועדה להקל את הדילמה שבה היו שרויים ותיקי התנועה, שהיו נאמני בגין מחד וחברי הע"ל מאידך; ההכרעה היתה קשה להם ממילא, ואילו היתה ההצבעה גלויה, מן הסתם היה הדבר מקשה עליהם אף יותר.¹⁰²

בסופו של דבר אכן נערכה הצבעה חשאית. ההצעה להקמת סיעה בהסתדרות זכתה לרוב של 324 תומכים מול 257 מתנגדים. הנה כי כן זכו תומכי רעיון הסיעה לניצחון לאחר מאבק עיקש וממושך.

הקמת סיעת 'תכלת לבן'

כשנה לאחר שהתקבלה ההחלטה בוועידה השביעית, ב'14.3.64, הוקמה בפועל סיעת 'תכלת לבן'. רצה הגורל וביום שבו נערך כנס היסוד של הסיעה נתבשרו ראשי חרות מפי ראש הממשלה דאז, לוי אשכול, על החלטת הממשלה להעלות ארצה את עצמותיו של ז'בוטינסקי. אותו יום היה אפוא יום חג כפול לתנועת החרות. ואולם, לא כל חברי התנועה חגגו את ייסוד הסיעה; גם לאחר שהתקבלה ההחלטה בדרך שבה התקבלה, סירבו אנשי הע"ל להשלים עמה והחרימו את כנס היסוד של הסיעה.¹⁰³

הדובר המרכזי בכנס היסוד היה בן-אליעזר, יושב ראש הסיעה החדשה. בנאום פרוגרמתי הוא שרטט הוא את מטרת הסיעה ואת תוכניותיה לעתיד. עיקריה של התוכנית היו: 1. שחרור הקואופרטיבים מתלות משפטית או מדינית במפלגות או באיגוד המקצועי; 2. העברת מפעלי יסוד בעלי אופי לאומי מהסתדרות לידי המדינה; 3. הפיכת מפעלים לקואופרטיבים של העובדים בהסתדרות; 4. הנהגת רפורמה בהסתדרות כמגמה להקים איגוד מקצועי עצמאי לכל מקצוע, ובכלל זה לעובדי התעשייה הפרטית ולאקדמאים; 5. כינון מוסד לבוררות חובה, שבפניו יתבררו תביעותיהם של הממשלה, של המעבידים הפרטיים ושל ההסתדרות; 6. שמירת זכות השביתה כנשק אחרון בידי השכירים, במקרה של כשלון הבוררות; 7. חקיקת חוק שכר מינימום.¹⁰⁴

100. 'י' בן-פורת, 'חרות מקימה סיעה בהסתדרות', ידיעות אחרונות, 23.1.63.

101. בדר, הכנסת ואני, עמ' 169.

102. אופיר, ספר העובד הלאומי, עמ' 342.

103. 'נציגי ועדי עובדים ומקומות עבודה מעלים בעיותיהם בכנס הראשון של סיעת תכלת לבן

בהסתדרות', פרנץ יצחק (עכו), חרות, 23.4.64.

104. 'י' בן-פורת, "תכלת לבן", סיעת חרות בהסתדרות', ידיעות אחרונות, 15.3.64.

נוסף לאלה, הודיע בן־אליעזר, שואפת הסיעה לחולל שינויים גם בתחום הסמלים והטקסים - הדגל האדום והאחד במאי. הוא הכריז כי סיעת 'תכלת לבן' תופיע בהסתדרות עם דגל אחד - כחול־לבן, ותציע לציבור הפועלים 'הזדהות מלאה עם הדגל של האומה, עם דגל המדינה, עם דגל הצבא, עם הדגל של האזרחים כולם - כחול לבן'.¹⁰⁵ עוד אמר בן־אליעזר כי חברי הסיעה לא יראו באחד במאי חג שלהם, שכן אין הוא חג לאומי ואין הוא, כך טען, 'חג של פועלים חופשיים'. במקום האחד במאי הוצע להוג את יום העבודה לעובד בישראל ביום כ' בתמוז, יום מותו של בנימין זאב הרצל. בן־אליעזר הביע תקווה כי בעתיד ייערך משאל בין חברי ההסתדרות בדבר הדגל, וציבור הפועלים כולו יתמוך בדגל שצבעיו כחול ולבן.¹⁰⁶ כשבוע לאחר הכנס ולאחר הצגת תוכניתה של הסיעה לשינויים מרחיקי לכת בהסתדרות פנה בן־אליעזר למפלגות הפועלים בהסתדרות בדברים שיש בהם ספק הרגעה, ספק עקיצה (מכוונת היטב, בעיקר כלפי מפא"י), באמרו: 'אין בכוונתנו לזרוק אבנים לקומה החמישית; אנחנו רוצים לספל בעקרונות וביסודות; המטרה היא לא לזרוק אבנים, אולי שינוי ארכיטקטורה, אולי שינוי צבע, אולי גם שינוי משתכנים [...]'.¹⁰⁷

השלב הרשמי האחרון בהקמת הסיעה היה הקמתו של גוף משותף של חרות והליברלים בהסתדרות באפריל 1965. הרשימה המשותפת - גח"ל - הוקמה בראש ובראשונה כדי למנוע את חסימת דרכה של 'תכלת לבן' בידי מפלגות הפועלים בהסתדרות.¹⁰⁸

* * *

הכניסה להסתדרות היתה, קודם לכול, יוזמתו של בגין, שלצורך הגשמתה הטיל את כל כובד משקלו וסמכותו בתנועה. עם זאת, התחקות אחר מהלך העניינים, כמתואר במאמר זה, מלמדת כי סיעת 'תכלת לבן' היתה תוצר שילובם של שני גורמים: מחד גיסא, מניפולציה של הנהגת התנועה, שראתה בסיעה מכשיר להשגת יעדים פוליטיים, ומאידך גיסא - צורך אותנטי של תכרים מן השורה בארגון שיקנה

105. חרות, 23.4.64.

106. שם.

107. שם. בסוף שנת 1958 אמר משה דיין באספת מפא"י בירושלים: 'האם הנוער הישראלי שזחל בין קוצים וסלעים עם רובה ביד, נבחן במטוסים וכאוניות משחית במלחמת השחרור ובמלחמת סיני - כלום הוא מבין פחות את בעיות העם היהודי מאלה היושבים זה עשרים שנה בקומה החמישית של הוועד הפועל או במקום אחר?' (מתוך כתבה בדבר, 28.12.58). התבטאות זו עוררה זעם רב בהסתדרות ובמפא"י, ודיין הוצג כמי ש'מיידה אבנים בקומה החמישית של הוועד הפועל'. ראה: י" ביילין, 'היכוכים בין־דוריים בשלוש מפלגות בישראל', חיבור לתואר דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב, יולי 1980, עמ' 233-234.

108. במסגרת מחקר זה איני מתעכב על פרטי האיתוד של סיעת 'תכלת לבן' עם סיעת העובדים הליברלים, אך על משמעותו של איחוד זה אעמוד בהרחבה במחקר בפרק על תנועת העבודה.

להם הגנה מקצועית, שירותי בריאות וגב פוליטי בתוך ההסתדרות. רק הצירוף של הכוונה 'מלמעלה' וצרכים ספונטניים 'מלמטה' יכול היה לגבור על מחסום המסורת הרוויזיוניסטית ועל ההתנגדות החזקה של קבוצה אינטרסנטית בתוך התנועה, ולהביא לכלל השלמה את כינון הסיעה.¹⁰⁹

109. את הקמת סיעת 'תכלת לבן' יש לראות כמובן גם בהקשר הרחב יותר של התהליכים שעברה תנועת החרות מסוף שנות החמישים ואילך, תהליכים שעליהם הצביעו הוקרים שונים (ראה במיוחד: ב' גויברגר, המפלגות בישראל, תל-אביב 1997):
1. השתנותה ממפלגה אידאולוגית ודוגמטית למפלגה פרגמטית, המתאימה עצמה לנסיבות המשתנות ומתחשבת בשיקולים פוליטיים ואלקטורליים גם במחיר עקרונות אידאולוגיים.
 2. המעבר מהשוליים הפוליטיים לעבר המרכז: שינוי היחס כלפי הממסד הפוליטי ונטייה להשתלב בו.
 3. שינוי בהרכב הסוציו-אקונומי של מצביעי התנועה.
- כל התהליכים הללו שזורים זה בזה וכולם מוצאים את ביטויים בדרך זו או אחרת בהקמת סיעת 'תכלת לבן', בין שהיא משקפת אותם, בין ששימשה להם קטליזטור ובין שהיא תוצאתם.